

Araştırma Makalesi / Research Article

Aytmatov'un Eserlerinde Sovyet Çalışma Hayatı ve Emekçi İlişkileri*

Cevat Özyurt**

Öz

Cengiz Aytmatov'un Sovyet çalışma hayatı ve emek ilişkilerine bakışındaki tarihsel kırılma ve değişimleri anlamak, bu makalenin ana amacını oluşturmaktadır. Onun çalışma hayatı ve emek ilişkilerine dair eserleri iki döneme ayrılarak incelenecektir. İlk eserler, Sosyalist Devrim'in yeni hayata ilişkin vaatlerinin gerçekleştiği varsayımıyla yazılmıştır. Emekçiler, sistemle ve çevreleriyle uyumlu, mutlu, müreffeh bir hayat yaşarlar. Sömürü, tabakalaşma ve toplumsal çatışma sorunları çözülmüş ve emekçilerin ontolojik güvenliği sağlanmıştır. Bu bakış, ikinci döneme ait *Elveda Gülsarı* romanında değişerek eleştirel bir nitelik kazanır. Eser, sosyalist emekçi ve sosyalist devlet arasındaki çelişkileri sorgular; resmî söylemleri demistifiye ederek, planlama ve merkezileştirme süreçlerinde kolhoz emekçilerinin ürün ve ilişkilerinin kendilerine nasıl yabancılaştığına açıklık getirir. Yazarın Sovyetler Birliği döneminde kaleme aldığı çalışma hayatı ve emek ilişkilerine eleştirel yaklaşımının kültürel, ahlaki ve ekolojik eleştirilerin arka planında kaldığı *Beyaz Gemi*, *Gün Olur Asra Bedel* ve *Dişi Kurdun Rüyaları* romanlarının detaylı analizi, makale formatını zorlamamak için bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Cengiz Aytmatov, Kolhoz, Sovyet Toplumu, Çalışma Sosyolojisi, Elveda Gülsarı.

* Geliş Tarihi: 20 Nisan 2022 – Kabul Tarihi: 01 Aralık 2022

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Özyurt, Cevat. "Aytmatov'un Eserlerinde Sovyet Çalışma Hayatı ve Emekçi İlişkileri." *bilig*, no. 106, 2023, ss. 145-172.

** Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü – Bişkek/Kırgızistan; Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İTBF, Sosyoloji Bölümü – Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0002-1818-6312
ozyurtcevat@gmail.com

Giriş

Dünyaca ünlü Kırgız edebiyatçı Cengiz Aytmatov, eserlerinin çoğunu SSCB döneminde vererek, öncü Sovyet yazarları arasına girmiştir. Onun ilk eserlerinde gördüğümüz edebiyatı Sovyet rejiminin hizmetine koşma yaklaşımı, 1963 yılında aldığı Lenin Ödülü ile kaybolur. Bu ödül, reel sosyalizmin işleyişinde gördüğü hata ve yanlışları dile getirirken yazarı sistemin baskılarından koruyan bir kalkan işlevi görmüştür. *Elveda Gülsarı*'da (1966) rejimi sorgulayan emekçi eksenli bir anlatı mevcuttur. İleri sembolik okumalarda rahvan at Gülsarı'nın ölümünün, sosyalizmin ölümünü imlediği düşünülebilir. Ancak bütüncül bir tahlil yapıldığında Aytmatov'un eleştirilerinin bir çeşit "içeriden eleştiri" olduğu görülür. Onun yetmişli ve seksenli yıllarda reel sosyalizmin totaliter karakterine yönelttiği ısrarlı eleştiriler, hümanist sosyalizmin imkânlarını arama çabasıyla eşzamanlı gerçekleşir. *Beyaz Gemi*, *Gün Olur Asra Bedel* ve *Dişi Kurdun Rüyalari* romanlarında reel sosyalizm uygulamalarının ahlaki değerleri, kültürü ve doğayı tahrip ederek hayatın anlamını sığlaştırması eleştiri konusu edilmektedir. Bu dönemde derinleştirilen kültürel eleştirinin amacı, sosyalist gerçeklik ile yerel gerçekliği uyumlu hâle getirerek sosyalizmin maneviyatçı ve evrensel ileri bir formunu geliştirmektir (Doraiswamy 94). Yazar, hangi kültürel araçların, değerlerin, inançların, tutum ve davranışların sosyalizmi insancillaştırabileceğine dair sistematikleştirmeye çalıştığı düşüncelerini okuyucuyla paylaşmaya devam ederek, toplumsal sorumluluğunu yerine getirmeye çalışır.

Aytmatov'un Sovyetler Birliği'nde emek ilişkileri ve emekçinin durumunu konu edinen eserleri üç döneme ayrılır: 1) Emek ilişkileri ve emekçinin statüsünde olumlu gelişmeleri ön plana çıkaran 1952-1962 yıllarında yayımlanan *Aşım*, *Devam Ediyoruz* ve *İlk Öğretmenim* hikâyeleri. 2) Emek ilişkilerinde ve emekçinin statüsünde resmî Sovyet ideolojisinin öngördüğü iyileşmelerin gerçekleşmeme sorununu konu edinen 1966'da yayımlanan *Elveda Gülsarı* romanı. 3) İnsan-insan, insan-toplum ve insan-doğa ilişkilerini hümanist bir duyarlılıkla kültür ve maneviyat eksenli olarak kavramaya çalışan *Beyaz Gemi* (1970), *Gün Olur Asra Bedel* (1980) ve *Dişi Kurdun Rüyalari* (1986) romanları. Son dönemde emek ilişkileri ve emekçinin durumuna ilişkin tespitler ve eleştiriler, kültürel kimlik, ekolojik değerler ve ahlak-maneviyat ilişkisi gibi konuların gerisinde kalır.

Yukarıdaki dönemselleştirme, İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik seferberlik yıllarında bağımsızlık aşkı ile Sovyet ideolojisi uğruna emekçilerin zor çalışma koşulları ve gündelik ihtiyaçlarından yaptığı fedakârlıkları konu edinen *Yüz Yüze*, *Cemile*, *Toprak Ana*, *Sultan Murat* gibi eserleri analiz dışı bırakır. Yazar bu eserlerde, olağanüstü süreçte zor ekonomik koşulların betimlemesini yaparken, rejim övgüsünden veya eleştirisinden uzak olarak, savaş ile insanca yaşam arasındaki çelişkileri anlatmaya ve okuyucunun evrensel vicdanını harekete geçirmeye çalışır. 350 bin Kırgız erkeğinin Kızıl Ordu'ya katıldığı savaş yıllarında (Buyar 84) kırsal ekonominin yükünü, kadınlar, çocuklar ve savaş gazileri çekmiştir. Aytmatov savaş yıllarını konu edinen eserlerinde, cephe gerisinde yaşanan trajedileri anlatarak, örtük biçimde, savaş olgusunun felsefi/ontolojik eleştirisini yapmıştır.

Aytmatov'un Sovyet sisteminde emekçinin durumuna yaklaşımı, "olumlayıcı" bir perspektiften "eleştirel" bir perspektife kayar. Eleştiriler bazen açık olarak bazen de "şifreli sembollerin diliyle" ifade edilmiştir (İbraimov 57). Eleştirel perspektifle yazılan eserlerin ilki olan *Elveda Gülsarı* romanı, Sovyet sisteminde emekçi sorununu eleştirel olarak odağa alan tek eserdir. Emek sorununa ilgisi kaybolmasa da yazarın sonraki eserlerine insanı, toplumu ve uygarlığı bütüncül olarak anlama uğraşı hâkim olacaktır. Yeni süreçte tartışmalı konuları yüreklilikle ele alacak ve ortaya koyduğu her eser bir "edebiyat olayı" gibi karşılanacaktır (Mozur 435).

Sovyet coğrafyasında I. Dünya Savaşı ve ardından İç Savaş'la bozulan ekonomiyi iyileştirmek amacıyla Lenin 1921 yılında Yeni Ekonomik Planı yürürlüğe koyar. Sosyalist toplumda piyasa ekonomisi deneyimi veya küçük çaplı özel mülkiyetin geri dönüşü olarak değerlendirebileceğimiz bu plan, köylülerin kendi toprakları ve hayvanlarıyla ilgilenebilmelerine ve şehirlerde kişilerin kendi küçük işletmelerini kurmalarına imkân tanımıştır. Büyük sanayi, dış ticaret, bankacılık ve ulaşım hizmetlerinin devlet tekelinde kaldığı bu dönemde, işçiler sendika hakkı başta olmak üzere birçok kazanım elde etmişlerdir. 1928'de Yeni Ekonomik Plan sonlandırılarak, tarım ve hayvancılık alanında kolektifleştirmeyi (kolhoz ve sovhozların kurulmasını) de içeren ilk beş yıllık ekonomik plan uygulamaya konulur. Kolektifleştirme halktan beklenen ilgiyi görmeyince, planı başarılı kılmak için sert yöntemler devreye sokulmuştur. Stalin'in 1929 Aralık ayında yayınladığı bir bildirgeyle, kri-

minalize edilen “kulak”lara (varlıklı görülen tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişilere) yönelik devlet terörü başlatılır. Reel sosyalizmin literatüründe kulak, ideolojik “öteki”, burjuvanın kırsal alandaki karşılığıdır. Onlar, feodal geçmişe özlem duyan ve Sosyalist ilerlemeyi/kalkınmayı sabote etmeye çalışan “halk düşmanı” olarak damgalanarak, siyasal ve toplumsal yaptırımlara maruz kalmışlar; mallarına el konularak, uzak yerlere sürülerek, hapse atılarak veya öldürülerek cezalandırılmışlardır (Buyar 83). Sovyet totalitarizmi bu süreçte ivme kazanmış ve akraba, komşu veya arkadaş olanlar kulaklarla ilişkilerini kesmeye zorlanmıştır. Bu uygulamalara karşı koymak için çeşitli yerlerde ayaklanmalar çıkmış ve sınıra yakın bölgelerden SSCB dışına doğru kitlesel sığınmacı göçleri gerçekleşmiştir.

Sovyetler Birliği'nde kolhozlaştırmanın öncelikli amacı, tarım alanında özel mülkiyeti yok etmektir (Kucherov 180). Köylülerin çoğu, topraklarını, hayvanlarını ve tarım aletlerini bir kolhoz bünyesinde başkalarıyla paylaşmaya isteksizdir. Bu nedenle birçok yerde kolhozlar askerlerin ve kentli işçilerin desteğiyle kurulur (Şolohov 30). Kolhoz uygulamalarını eleştirenler de gerçekte mal varlıklarının ne olduğuna bakılmaksızın “kulak” ilân edilip toplumdan dışlanmış; kitlesel tutuklama ve sürgün uygulamalarına maruz kalmışlardır. Tutuklamalara ve sürgün uygulamalarına direnenler, evleri yakılarak kurşuna dizilmişlerdir (Figes 115-6). Nihayet geniş halk kitleleri kolhozlaşmayı çaresizce kabul etmiştir (Kenez 85-6).

Köylüler kolhoz ve Parti üyesi olmaya zorlanmaktan mustarıptirler. Onlara karşı adı konulmadık bir savaş başlatılmıştır. Bu savaş, büyük bir terör doğurur. Yerel Parti Sekreteri veya Sovyet Başkanları kolhozlaştırmanın öncü aktörleri olmuştur. Sovyet otoriteleri, kolhozları yerine getirilmeleri imkânsız tedarik yükümlülüklerine ve vergilere zorlar. Bir Sovyet mucizesi hedefleyen Birinci Beş Yıllık Plan'ın sloganı, $2+2=5$ 'tir.

Kolektif/planlı ekonomi sürecinde sanayi işletmelerinde ve bu işletmelerde çalışan işçilerin durumunda birtakım olumlu gelişmeler sağlanmış, ancak tarım ve hayvancılık alanı ve bu alanda çalışan işçilerin durumunda yıllarca iyileşme kaydedilmemiştir. Çiftlik işletmeleri olan kolhozlar, devlet işletmeleri olan sovhozlar karşısında korunaksız bırakılmıştır. Kolhozlar, bir taraftan sovhozların ihtiyacı olan hammaddeleri üretmeye zorlanmış, diğer taraftan da sovhozların başarılarıyla rekabet etmeleri istenmiştir (Kucherov 180). Sanayileşmede elde edilen başarı öyküsünün arkasında köylülerin sö-

mürülmesi yatmaktadır. Zorunlu kolhozlaştırma bir felaket doğurmuş, köylüler daha yüksek vergi ödeyip daha düşük sosyal güvence elde etmişlerdir (Hobsbawm 412).

Kolhozlaştırma/kolektifleştirme ilkeleriyle toprağın ve üretim araçlarının sahibi varsayılan köylüler, eş zamanlı olarak uygulamaya konulan planlama ilkesiyle her şeyin avuçlarından kaydığına görmüşlerdir. Planlamanın önemli boyutlarından biri de zorunlu satış uygulamasıdır. Bu uygulama farklı vergilendirme biçimi olarak işler (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 45-6). Üreticiler, devlete sattıkları ürünleri ihtiyaç duyması hâlinde 10 kat bazen de 20 kat fazla ödeme yaparak geri alabilmektedir. Uygulama, tahıl ve yem gibi köylülerin temel ihtiyaçları için de geçerlidir. Devletin ürünleri maliyetinin altında satın alması, kolhoz çalışanlarının yoksullaşma nedenini açıklamaktadır. Yoksulluğun emekçilerin kaderi hâline gelmesini açıklayan bir başka durum ise köylülerin ihtiyaçlarından alınan verginin, bürokratik yeni orta sınıfın lüks tüketim ürünlerine uygulanan vergiden daha fazla olmasıdır. Örneğin, buğdaydan %80 vergi alınırken, özel arabadan %40 vergi alınmaktadır (Cliff 54, 74).

Aytmatov'un eserlerinde Sovyet sisteminde emek ilişkileri ve emekçinin durumu, emeğe saygı, vefa, liyakatle yükselme, takdir-onurlandırma, emek kardeşliği, teknoloji, itaatkâr makine, bilginin işe koşulması, toplumsal dayanışma, herkes için çalışma, uyumlu çalışma, şen çalışma, şevkle çalışma, çalışmada huzur bulma, kolektif çıkar, ürün sevinci, kolhoz, katılım-özyönetim, yarış-rekabet, çalışma kotası, başarmak, tarihsel başarı, ilerleme, çalışma koşulları, işçi sağlığı ve güvenliği, gündelik refah, gündelik yaşamda neşe, huzur ve mutluluk, tarih algısı, geleceğe bakış, düşüncenin netliği, gençler ve yaşlılar gibi olgu, kavram ve kurumlar ekseninde analiz edilebilir.

Aytmatov'un çalışma hayatı ve emek ilişkilerine bakışındaki değişimin analizi, konu açısından odakta yer alan olgular ve ilişkiler özetlenerek yapılacaktır. Bu tercih, analiz metninin gereğinden fazla uzun olduğu izlenimi verse de, hem eserdeki karakterlerden hangisinin/hangilerinin yazarın kişisel düşüncelerini yansıttığını hem de yazarın kendi tezlerini hangi gerekçelerle meşrulaştırdığını somut olarak anlama imkânı sağlar.

Aytmatov'un İlk Hikâyelerinde Çalışma Hayatı

Aşım

Aytmatov'un 1952'de yayımlanan *Aşım* hikâyesi, kolhozun emekli demirci ustanının çalışma tutkusunu ve kolektif çalışmadan duyduğu heyecanı anlatır. Aşım, emekli olmasına rağmen üretim hayatıyla ve emekçilerle ilişkisini devam ettirir. Kolhoz idaresinin karar mekanizmalarında aktif rol oynar. Eski demirci ustası ve köyün aksakalı olarak kolhozda saygınlığı vardır. Hikâyenin konusu, bir süredir sağlık sorunları yaşayan Aşım'ın kolhozun son toplantısına çağrılmamasıdır. Aşım toplantıyı duymuştur, neden çağrılmadığının cevabını arar. Kendini zorlayarak toplantı meydanına vardığında, herkesin onu coşkunun bir sevgiyle karşıladığını görüp kafasındaki şüpheler dağılır. Emeye saygı gösteren ve emekçiye vefa duyan bir insani çevrede bulunmaktan onurlanır.

Aşım'ın en büyük gururu, demirci ustası olarak yetiştirdiği Kubatkul'dur. Hikâyede Aşım, Kubatkul ve kolhoz halkı üzerinden Sovyet Devrimi'nin Kırgız halkının düşüncelerinde, üretime bakışlarında, bilim ve teknolojiyle bütünleşmelerinde gerçekleşen olumlu değişimler de anlatılır. Aşım Devrim'in ilk yıllarında hastalanan bir tek kızını Zalım Hoca'ya götürür. Ancak kızcağız Zalım Hoca'nın şifa ritüelleri sonucu ölüverir. Aşım bu olaydan sonra bütün mollaların yalancı birer Azrail olduğunu düşünür. Bir travma yaşayan Aşım, demirci dükkânındaki işine sarılmasıyla, yeniden huzur ve mutluluğuna kavuşur. O, bir tek oğlunu da İkinci Dünya Savaşı'nda kaybeder. Bu kez de çalışan insanların arasında olmak onun hüznünü dağıtıp, yaşama sevincini artırır. Ne Aşım ne de yaşlı karısı kendilerini yalnız hissetmez; köyün kızları onların kızları, köyün delikanlıları da onların oğulları gibidir. Onların yapamayacakları işleri görüp ihtiyaçlarını karşılarlar. Bu anlatımda kolhoz geniş bir aile olarak tasvir edilmiştir. Parti yerel teşkilat başkanı da bir baba gibi duyarlı, dikkatli ve özenlidir: "Kimin gönlünde ne olduğunu anlar, ona işle mi, öğütle mi, akılla mı yardım etmek gerektiğini bilir" (Aytmatov, "Aşım" 228).

Bu hikâyede kolhoz idaresi, demokratik özyönetim tanımına uygundur. Kararlar kolhozda alındığı için emekçiler coşkuyla çalışır: Aşım demirci dükkânında çalışırken şevkle çekiç sallamış, işini yürekte ve özen göstererek yapmıştır. Çalışırken, elindeki çekiç canlanıp coşkulu bir şarkıcı olur: "Bu

madeni ritmik şarkı, aynı zamanda demircinin yüreğinde de tempo tutmaktadır” (Aytmatov, “Aşım” 223, 226). İşyle bütünleşmiş olan Aşım, gençlere iyi bir örnektir.

Kolhozda harman yerinde ayıklama makinesinde çalışan kızların söyledikleri şarkılar, patozun sesine eşlik eder. Harman yerinde buğday yığınları ışıltılı parlayarak insanların neşesini artırır. Bu, kolektif çalışmanın ahengi ve müziğidir. Emekçi, bol ve kaliteli olan ürünün gerçek sahibidir. Artı değerın sömürülmesi tarihin sayfaları arasında kaybolmuştur. İmkânsız görünen şey mümkün olmuş, efsane gerçekleşmiştir: “Emekçinin gücü engel tanıyamıyordu... Her şey kendi sırasında uzun adımlarla ilerliyordu” (Aytmatov, “Aşım” 228-9).

Aşım'ın en büyük gururu, demirci olarak yetiştirdiği Kubatkul'dur. Kubatkul, bir tohum ekme makinası geliştirme projesi üzerinde çalışır. Proje sürecinde Moskova'daki büyük bir bilim adamının uzmanlık bilgisinden yararlanır. O, gelecek günler için umut, gelecek kuşaklar için örnektir. Aşım ilk traktör makinasını kolektifleştirme yıllarında görmüştür. Artık toprağı olağanüstü gücü olan “demir boğa” işlemektedir. Büyülenmiş gibi gün boyu traktörü izler (Aytmatov, “Aşım” 223, 230). Bu büyülenme, onu demirci ustası yapar. Aşım, dışarıdan gelen teknolojinin önemini kavramış, ona gereken saygıyı göstermiş, bu saygıyı yetiştirdiği Kubatkul'a da öğretmiştir. Kırgız gençleri, Moskova ile işbirliği yaparak teknolojik yeniliklere imza atmakta ve tarımsal kalkınmanın adımlarını ötelere taşımaktadır.

Devam Ediyoruz

Devam Ediyoruz, kolhozda su idarecisi olan Beyşanalı'nın emek hikâyesini anlatır. O, suyun dilinden çok iyi anlar, ilerleyen yaşına rağmen toprak-su ilişkisi ve suyu ulaştırma tekniğı hakkında bir şeyler öğrenmeye devam eder. Yaz aylarında tarlaların arasındaki sulama kanallarında görünen Beyşanalı, kışları kolhozdan ayrılıp Bölge Su İşlerinin seminerlerine katılır. Su ve doğa hakkında bilgisini artırarak, tarımsal kalkınma programına katkıda bulunur. Bilinçli ve dinamik bir emekçi olan Beyşanalı, çevresindeki gençlere iyi bir örnektir. Oğlu Samsalı, Volga ve Don nehirlerini birleştirme projesinde ekskavatör operatörü olarak çalışır (Aytmatov, “Devam Ediyoruz” 218-9).

Samsalı, 22 yaşında “Sovyet halkının büyük zaferi sayesinde” önemli bir kişi hâline gelmiştir. Beyşanalı nasıl suyun dilinden iyi anlıyorsa, Samsalı

da makinanın dilinden iyi anlar. Ekskavatör makinası bir yerden başka bir yere taşınırken söküm ve montaj işlerini mühendislerin öngördüğü sürenin üçte birine indirir. Bu başarı, Samsalı'nın çalışma azminin ürünüdür. O, ilerlemekte olan bayındırlık hizmetlerinin parçası olmaktan gurur duymaktadır. “Herkes bizim tarafımızdan yapılanlar sayesinde yaşıyor” diye düşünür (Aytmatov, “Devam Ediyoruz” 218-9).

Beşanalı'nın kolhozunda herkes “emek kardeşi”dir. Onların “gönülleri ve hedefleri bir”dir. Samsalı ve arkadaşlarının yer aldığı Kırgız topraklarından çok uzaklardaki Volga ve Don nehirlerini birleştirme projesi tamamlandığında Beşanalı'nın sevinci kalbini zorlar. Bu, “göklere, dağlara, güneşe, nehirlere ve tarlalara” yayılan bir sevinçtir. Sovyet halkı, bir alanda daha tarihsel ilerleme sağlamıştır. Kırgız komuzunu alıp kolhoz binasına vardığında Beşanalı'nın coşkusu kolektif coşkuya dönüşür. Kolhoz binası eğitimin, karar almanın, idarenin mekânı olduğu gibi kolektif neşenin de merkezidir.

Devam Ediyoruz hikâyesi, Beşanalı ve oğlu Samsalı'nın başarılarını anlatsa da, okuyucu, kolhozda herkesin benzer bir başarı hikâyesi olduğunu düşünür. Burada insani faaliyetler, ekonomik faaliyetlere indirgenmemiştir. Beşanalı iyi komuz çalar ve kolhozun iyi bestecilerindendir. Bu hikâyede Sovyet ekonomik kalkınma ideolojisinin yerel ve kültürel kimlikleri, sanatları yok etmediği görülür. Sovyetler Birliği çapındaki emek kardeşliği, daha yerel düzeydeki soy kardeşliği (Kırgızların kardeşliği) ile çatışmaz. Kırgızların kardeşliği, kültürel boyutludur. Bunun yansımaları Beşanalı'nın çaldığı komuzda, yaz aylarında giydiği bembeyaz gömleğinde, keten şalvarında ve ağdalı desenleri olan başındaki keçe şapkada görebiliriz (Aytmatov, “Devam Ediyoruz” 213, 220). İnsana değer veren, insan emeğinin karşılığını veren, üretimde teknoloji ve bilimin imkânlarından yararlanan bir toplumda işin ağırlığı hafifletmekte ve çalışmak yaşama sevincini artırmaktadır. Modern toplumlarda yaşlıların sosyal hayatın dışına çıkarılmasına veya statü kaybına uğramasına kolhoz hayatında rastlanmaz.

Devam Ediyoruz ve *Aşım* hikâyelerinde Aytmatov, kalkıncı ve ilerlemeci Sovyet ideolojisinin maya tuttuğuna ve karşıt ideoloji ve zihniyetlerin silindiğine tanıklık eder. Bu hikâyelerde çatışma yoktur. Toplum tüm fertleriyle bütünleşmiştir. Çatışma, geride veya Sovyet toplumunun dışındadır. *Aşım* hikâyesinde kahramanın öfke duyduğu iki şey vardır: Oğlunun ölümüne neden olan Hitler (faşizm) ve kızının ölümüne neden olan yalancı molla.

Devam Ediyoruz hikâyesinde ise Beyşanalı, Sovyet öncesi zengin toprak sahiplerine (feodal ağalara) öfkeli. Üretimde bilgi ve teknolojinin imkânlarından yararlanılmayan feodal sistemde çalışma hayatı cehennem gibidir. Hikâyede Beyşanalı'nın gençliğinde tanık olduğu cehennem tablolarından birinin betimlemesi yapılır. Toprak ağası Borombay, büyük bir kanal inşaatı başlatır. Ağa, sulama arkında çalışacak insanlara yiyecek vereceğini vaat edip, onları aç arık çalıştırır. Çalışanlara büyük bir ziyafet verileceği vaadiyle her gün yeni bir kota belirler. Kazıcılar var güçleriyle çalışsalar da bu kotaya ulaşmaları mümkün değildir (Aytmatov, “Devam Ediyoruz” 218).

Ark boyunca taş ve toprak çalışanların gözyaşlarıyla sulanır. Üstelik çalışan kişilere şiddet uygulanır. Beyşanalı'nın emeğinin karşılığı, iki kaburga kemiği kırılarak ödenir. Burada çalışanlarda en ufak bir sevinç belirtisi görülmez. Onların emeği, yabancılaşmış, dahası kendi aleyhlerine işleyecek olan emektir:

Hayır, onlar her şeyin üstesinden gelen emeğin tadını tatmamışlardı! Neye sevineceklerdi ki?... Borombay'ın bu suyu kullanmaları için kendilerinden vergi alacağına mı? Yoksa kıt ürünlerinin Borombay'ın bu ark üzerinde kurulmuş değirmeninde öğütülmek üzere haraca bağlanacağına mı? (Aytmatov, “Devam Ediyoruz” 217-8)

Feodal toplumda gündelik yaşam, çalışma koşulları gibi donuktur. Arkın yakınlarındaki kamış evler ve keçe çadırlar, üzerlerine ölü toprağı serpilmiş gibi betimlenir: “Onların arasında koca göbekli delikanlılar, saldırgan köpekler, hasta yaşlılar gezinmekteydi. Ve burada ne bir ses, ne hoş bir söz, ne bir kadın gülüşü ne de neşeli bir şarkı işitebilirdiniz” (Aytmatov, “Devam Ediyoruz” 215).

İlk Öğretmenim

İlk Öğretmenim (1962) hikâyesinde Aytmatov, Sovyet sisteminin eğitim alanında gerçekleştirdiği devrimin Kırgız coğrafyasına girişini anlatır. Devrimci kadronun insan kaynağı özgeci gençlerdir. Sovyetler Birliği Komsomol Teşkilatı (Komünist Parti Gençlik Teşkilatı) aracılığıyla gençleri eğitmekte ve örgütlü hâle getirmektedir. Sırtlarını Parti ve devlete yaslayan gençler, kendilerinde kısa sürede büyük işler başaracak güç görmektedir. Devir gençlerin, yeni fikirlerin ve ileri hedeflerin devridir. O devirde komsomol genç-

leri başına buyruk yaşayıp, Sovyet ideolojisine hizmet etme ihtimali olan bütün fikirleri hemen uygulamaya çalışmışlardır.

“Her aklına eseni yapan” Düşşen de bu gençlerden biridir (Aytmatov, *İlk Öğretmenim* 11). Kurkuru köyünde terkedilmiş bir at tavlmasını tek başına onarıp, düzenleyip okul hâline getirir. Okuma yazmayı askerde öğrenen Düşşen, bu okulun ilk öğretmeni olur. Bu derme çatma okul ve Düşşen öğretmeni, köyün çocuklarının kaderini değiştirecektir.

Köylüler okulun yapımına ve çocukların okula gönderilmesine rıza göstermezler. Düşşen’e “bize şu okulun ne işe yarayacağını söyler misin” gibi alaylı sorular yöneltilir. “Okumak bizim gibi halkın değil, bizi yönetenlerin işine yarar” diyerek, Düşşen’e karşı direnirler. Dahası artık “özgür” olduklarını ve çocuklarını okutup okutmama kararını kendilerinin vereceğini söylerler: “İstemezsek zorla mı okutacaksın yoksa? Geçti o dönemler, ağam. Özgürüz şimdi, istediğimiz gibi yaşarız şimdi. Bize kimse karışamaz” (Aytmatov, *İlk Öğretmenim* 21).

Düşşen’in Devrim hakkındaki bilgisi ve iletişim becerisi, köylüleri ikna edecek kapasiteye sahip değildir. O, polemige girmez ve hesap vermez. Köylülerin özgürlük nutukları karşısında, onları aydınlatacak öğretmenden çok Devrimin bir askeri gibi hareket eder:

Demek, çocuklarınızın okula gönderileceğini bildiren, Sovyet yönetiminin mührünü taşıyan şu kâğıda karşı çıkarsınız, öyle mi? Toprağı, suyu, özgürlüğü kim verdi size? Sovyet yasalarına karşı çıkan kim varsa çıksın ortaya. (Aytmatov, *İlk Öğretmenim* 21)

Köylüler sonunda çocuklarını okula göndermeyi kabul etmiş olsalar da, hiç-biri okul yapımında Düşşen’e yardım etmez. Köylülerin sisteme negatif itaati sağlanmıştır, ancak onların devrimci ilkeleri benimseyip içselleştirmeleri uzun zaman alacaktır. Bu nedenle, İlk Öğretmenim hikâyesinde çocuklar ve gelecek nesiller vurgusu çok kuvvetlidir. Düşşen’in devrimi de ekonomik nitelikli değil, kültürel niteliklidir. Düşşen’in öğrencilerinden Altınay, okulun ilk gününü şöyle anlatır:

Öğretmen bizi yere serilmiş sapların üzerine oturttu, elimize birer defter, birer kalem birer de tahta tutuşturdu. “Yazarken kolaylık olsun diye tahtaları dizlerinizin üzerine koyun” [dedi]. Sonra duvara çakılmış bir resmi, bir Rus’un resmini gösterdi. “Bu, Lenin’dir!”

dedi... [Lenin'in] yumuşak yüreğimizi ısıtan bakışları; “Çocuklar, bilseniz sizleri ne aydınlık günler bekliyor” der gibiydi. O sessiz ders saatlerinde onun gerçekten beni düşündüğünü kurardım. (Aytmatov, *İlk Öğretmenim* 31)

Çocuklar o yıl Düşen'in okulunda “ana”, “baba” yazmayı öğrenmeden önce “Lenin” yazmayı öğrenmiştir. Okulda her şeyden önce siyasal bir kimlik kazanmalarına önem verilmiştir. “Ağa”, “ırgat”, “Sovyetler”, “Devrim” kelimeleri üzerinde durularak, çocukların siyasal dağarcıkları oluşturulmuştur. Elinde herhangi bir program, ders kitabı hatta alfabe dahi bulunmayan Düşen, anne babaları okur-yazar olmayan bir toplumun çocuklarına okuma yazma öğreterek “büyük bir iş” başarmıştır. Onun okulu, çocuklar için yeni dünyaya ve uygarlığa açılan penceredir.

Düşen'in yaptıkları bir kuşak sonra halk arasında kurgusal bir efsane gibi anlatılır. Sonraki nesiller de Düşen'i köyde tarlalara su bölüşümü yaparken ya da posta dağıtırken gördükleri için, bu fazla okuması yazması olmayan adamın bir zamanlar okulda ders vermiş olmasını akıl erdiremez. İlk öğretmenin en büyük başarısı, öğrencilerine geleceğe ilişkin umut aşlamış olmasıdır (Aytmatov, *İlk Öğretmenim* 12, 32-4). Çocukların Düşen'e olan sevgilerinin nedeni, onun öğrettikleri kadar, çocukların okula gelmeleri için verdiği mücadeleden de kaynaklanır.

Kurkuru köyünde annesi ve babası vefat etmiş Altınay'ın Moskova'da bir üniversitede felsefe profesörü olması, Düşen'in başarı örneklerinden birini oluşturur. Amcası ve yengesiyle yaşayan on dört yaşındaki Altınay'ın okula başlaması için öğretmen çaba sarf eder. Yengesi, Altınay'ın okula gitmek yerine evlenmesini kendi çıkarına uygun bulur. Küçük kızı zengin bir akrabasına ikinci eş olarak verir. Öğretmen, köyde okuma imkânı kalmayan Altınay'ı, kamu güçlerinin desteğini alarak, şehir okuluna gönderir.

Bu arada Düşen ve Altınay'ın duyguları karışıktır. Ancak Düşen zeki kız Altınay'ın başarılı bir eğitim geleceği olacağını, topluma önemli katkılarda bulunacağını düşünerek tercihini kızın ve toplumun geleceğinden yana koyar. Altınay'ı okumak için şehre gönderdiği gün düşüncelerini kızla paylaşır: “Altınay, seni yanımdan hiç ayırmak istemezdim, ama biliyorum, hakkım yok buna. Okumalısın sen”. Altınay için Düşen öğretmen, yeni nesillerin tanınması gereken önemli bir isimdir. O, Düşen öğretmene büyük bir saygı

duyar ve ona olan vefa borcunu yerine getirmek için çabalarken, Düşen'in öğrencilerinin bir kısmı bırakın vefa duymayı öğretmenleriyle alay etmekte bir beis görmez (Aytmatov, *İlk Öğretmenim* 53, 64, 74).

Düşen'in köyü Aşım ve Beyşanalı'nın köyünden farklıdır. Bu köyde emeğe saygı ve emeğin onurlandırılması konusunda olumlu ve olumsuz tutumlar bir arada bulunur. İlk Öğretmenim hikâyesinde köydeki çalışma hayatıyla ilgili bilgi bulunmaz. Ancak köyün ilk öğretmeni ve ilk Komünisti Düşen'in öğretmenlik, su idaresi ve postacılık gibi işlerini yaparken oldukça titiz ve sorumluluk sahibi biri olarak çalıştığını görürüz (Aytmatov, *İlk Öğretmenim* 15). Düşen'in hayatı boyunca ekip dayanışması gerektiren işlerde çalışmamış olması dikkat çeker. Öğretmenlik yaparken, tarlalara su bölüştürürken, evlere posta dağıtırken hep yalnızdır. Çalışmak onun için bir yaşam biçimi değil ödevdir. O, şen çalışma nedir bilmez. Kendine ait ilgileri olmayan bir kolektivite kurbanıdır. Düşen, köy veya kolhoz toplumunun kıyısında kalmıştır. Herkes için çalışmış, ancak bu çalışma, uyumlu bir dayanışmaya dönüşmemiştir. Kurkuru köyünün gündelik yaşamına baktığımızda da Aşım ve Beyşanalı'nın köyü gibi neşeli bir hayat göremeyiz.

Bu köy, Sovyet sistemine uyum sağlamakta pek de başarılı sayılamaz. Aytmatov'un *Aşım* ve *Devam Ediyoruz* hikâyelerindeki ütopyacı ve propagandacı edebiyat tarzı, on yıl sonra kaleme aldığı İlk Öğretmenim hikâyesinde geri çekilmiştir. Hikâyede her hangi bir sistem eleştirisi yoktur. Kırgız topraklarına heyecansız olarak giren Devrim, heyecansız biçimde devam etmektedir. Sistemle bütünleşme sorunu yaşayan, çeşitli nedenlerle aydınlanmaya direnen veya yeteri kadar aydınlanma imkânı bulamayan insanların eleştiri konusu edildiği hikâyede geleceğe yönelik iyimser veya kötümser beklentilere yer verilmemiş olması dikkat çeker.

Aytmatov'un *Elveda Gülsarı* Romanında Çalışma Hayatı

Elveda Gülsarı'da planlama ve merkezileştirme süreçlerinde proletarya diktatörlüğünün proletarya karşıtı bir diktatörlüğe dönüşme hikâyesi anlatılır. Çalışma hayatında ve emek ilişkilerinde var olan sorunlar çözülme, daha da ağırlaşmaktadır. Eserde yönetici sınıfın resmî/ideolojik söylemleri demistifiye edilerek, kolhoz işletmelerinin gerçek sahibi olan emekçilere yabancılaşma süreci, Tanabay'ın ilişkileri ve gözlemleri üzerinden ana hatlarıyla betimlenir.

Romanda yaşlı Tanabay'ın belleği, genel olarak Sovyet emekçisinin, kolektifleştirmenin ve kolhozların tarihsel muhasebesi işlevini görür. Yoksul bir Kırgız ailesinde dünyaya gelen Tanabay'ın “emek mücadelesi” ve “emek kavgası”, çocukluğunda başlar. Küçük Tanabay ağabeyi Kulıbay'la birlikte zengin bir adamın yanına koyun çobanı olarak gönderilmiştir. Tanabay ve Kulıbay, Sovyet Devrimi'nin her şeyi altüst etmesiyle köylerine geri dönerler (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 152-3).

Devrim iki kardeşin hayatına farklı biçimde girer. Tanabay Sovyet Devrimi'nin yükünü taşır. Kulıbay ise Devrimin imkânlarından yararlanır. İki-sinin de işleri başlarından aştığı için az görüşebiliyorlardı, ama ilişkileri iyi sayılırdı.

Tanabay gece gündüz attan inmeden, o meclisten bu meclise, o oturdandan bu oturuma koşarken, ağabeyi de kendi hayatını bir düzene sokmuştu. Bir dulla evlenmişti. Çiftçilik yapıyordu. Birkaç koyun, bir inek, iki koşum atı bir de taylı biyesi (kısrağı) vardı. Ev kendisinden... Zengin sayılmazdı ama yoksul da değildi. Çok çalışıyor ve iyi yaşıyordu. (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 154-5)

Devrimle birlikte başlayan yeni hayat Kulıbay'ın ekonomik durumunu iyileştirip mutlu kılarken, coşkuyla katıldığı devrimci faaliyetler Tanabay'ın sosyal statüsünü yükseltmiştir. İki kardeşin ayrışan kaderi, giderek zıt bir görünüm alır. Stalin, Devrimden on yıl sonra, emekçilere küçük ölçekli mülkiyet edinme imkânı tanıyan Yeni Ekonomik Plan'ın uygulamasına son vererek kolhozlaştırma/kolektifleştirme sürecini başlatmıştır (Buyar 83). Amaç, başına buyruk çiftçilerin kontrol altına alınarak üretimin artırılması, tarımsal kalkınmanın sağlanmasıdır.

Tanabay için her şeye ortak olmak anlamına gelen kolhozlaştırma, Kulıbay için kendi işinde çok çalışarak iyi bir yaşamı hak etme döneminin sona ermesi demektir. Onun gibi, orta hâlli çiftçilerin keyfi olarak veya bölgeler için belirlenen kotayı tutturmak için kulak (zengin çiftçi) kategorisine sokulması sıkça rastlanan bir olgudur (Boobbyer 29-30; Koelle 142). Parti adına zenginlerin listesini hazırlayanlar, Kulıbay'ın adını da bu listeye yazar. O, sadece malından mülkünden olmayacak, mal biriktirerek Devrime ihanet etmenin bedelini de ödeyecektir. Onun kulak listesine yazılarak sürgüne gönderilmesinde en büyük sorumluluk kardeşine aittir. Tanabay, bu

eylemiyle kendi kutsal görevini yerine getirmenin gururunu yaşar. O, bir devrimciydi ve sembolik olarak her şeye sahipti. Sahip olduğu fikirleri benimsemeyenleri, ideallerinin önünde bir engel görüp, kökünden sökülüp atılması gereken zararlı otlara benzetiyordu: “Gözleri çıksındı kulakların. Yok olsunlardı!.. Zenginler, mollalar, toprak sahipleri, zararlı otlar...” (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 155).

Kolhozlaştırma süreci, Sovyet Devrimi'nin on yıl içinde yeni ağaları ve burjuvaziyi oluşturduğuna dair ötekileştirici bir söylemle yürütülmüştür. Yeni ağalar ve burjuvalar, Sovyet Devrimi'nin ruhuna direnen “karanlık güçler”dir (Figes and Kolonitskii 154). Toprak ve hayvan sahiplerinin bir kısmı, kolhozlaştırma sürecine hayvanları keserek, ekinleri tahrip ederek, binalara zarar vererek direniş göstermiştir (Şolohov 30, 167, 178; Figes 115-6).

Kulıbay, Devrim karşısında herhangi bir direnç göstermemiş, mallarının kolhoza devredilmesine itiraz etmemiştir. Ama idealist Tanabay'ın yüksek devrimci erdemi, bu gerçekleri dikkate alıp, Kulıbay'ı kulaklar listesinden çıkarmayı “samimiyetsizlik” ve “korkaklık” olarak görür. Partinin taleplerine içten bağlı ve saygılı olması, onu kendi köyündeki kolhozlaştırma sürecinin öncülerinden biri hâline getirmiştir (Paton 500). Tanabay, Emekçi Devrimi'nin giderek soyutlaşmakta ve yabancılaşmakta olan çıkarları uğruna, meselelere kavramsal kalıplarla bakar ve emeğin somut dramını göremez.

Kolhozda karar alınırken Kulıbay'ın aleyhine en sert, en ateşli konuşmayı Tanabay yapar. Kulıbay tutuklanıp götürülürken, “Allah Tanabay'ı ondurmasın!” diyerek, kardeşini kargışladığı söylenir. Sonradan kolhozda işlerin kötüye gittiğini gördüğünde ve kolhoz yöneticileriyle başı derde girdiğinde Tanabay, ağabeyine karşı tutumunu hatırlayıp, kendi emek ideolojisinin eleştirel bir muhakemesini yapacaktır (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 47, 156).

Kulıbay, sivil, insancıl, adil, doğru çalışmayı ve doğru yaşamayı bilen “öteki emekçi” imgesi olarak Tanabay'ın zihninde kök salar. Tanabay'ın emek ideolojisi bir yerde sorun doğurduğunda, bir çıkmaza girdiğinde bu “öteki emekçi” imgesi, ondan hesap sorar. Sanki Kulıbay, Sovyet Devrimi'nin ve sosyalist ideolojinin gerçekleşmeyen vaatlerinin çetelesini tutmaktadır. Tanabay, yıllar sonra ağabeyinin hayali sesini duyar: “Toprak sahibiyiz, kulakız diye, malımıza mülkümüze el koyarsın ha! Al, idare et bakalım” (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 46-7).

Kolhozlaştırmanın İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen yılları için, Tanabay, “başarı” kelimesini uygun bulur. O, savaş öncesi kolektif coşkuyu yeterince tatmış, savaşta ise vatanı için her şeyi feda edebileceğini göstermiştir. Şimdi devletin ve toplumun kendisini onurlandırma, öyle olmasa da en azından yakasını bırakma döneminin geldiğini düşünmektedir. Yıllar önce Kulıbay kendi ailesi için ne istemişse, şimdi Savaş'tan dönen Tanabay da onu istiyordu: “Çoluk-çocukla kaygısız bir hayat yaşamak için önce başlarını sokacak bir ev yapacaktı. Sonra bu yuvada herkesin mutlu olması için çalışacak, hep çalışacaktı” (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 20).

Devrim emekçisinin bu küçük idealleri gerçekleşmez. Gençlik yıllarından beri birlikte hareket ettiği komsomol ve kolhoz arkadaşı can dostu Çora, ona sosyalist sorumluluklarını hatırlatacak ve dağlarda önce yıllık bakıcısı sonra koyun çobanı yapacaktır. Çora, çalışkan, özverili, eğitilmiş, bilgili ve herkesin iyiliğini gözetken bir kolhoz yöneticidir. Tanabay, yıllık bakıcılığını da koyun çobanlığını da Çora'nın omuzlarındaki yükü hafifletmek için kabul eder. Onun bu tutumu emekçi dayanışmasına güzel bir örnektir. Ama kolhozda işlerin kötüye gitmesiyle bu iki dostun ilişkileri de örselenir. Rasyonel ilkeler üzerinde değil de duygusal özveriler üzerinde kurulan emekçi dayanışması, karşılaştığı bürokratik engelleri aşamaz.

Tanabay, kolhozun ilk yıllarında kolektif coşkuyu bulmuştur. Bu dönem, Aytmatov'un *Aşım* ve *Devam Ediyoruz* hikâyelerindeki kolhoz tasvirine benzer. Tanabay, en çok kolhoza kamyon ve gramofonun gelişiyle heyecanlanmıştır. Gramofonda defalarca Çalışan Kırmızı Başörtülü Kızın Şarkısı'nı dinlemişler, kamyon ve gramofonu “sosyalizmin meyveleri” olarak görmüşlerdir. Bunlar Tanabay'ın şen günleridir. Savaş sonrası bu günlerin geri gelmesi için dağlarda atlar ve koyunlarla yıllarını geçirir. Ancak herhangi bir umut belirtisi göremez. Sosyalist başarı bir serap gibi görünmüş ve kaybolmuştur. Tanabay, arkadaşı Çora'ya eski güzel günlere ne olduğunu sorar: “Hatırlıyor musun Çora! Şarkılar söyledik, naralar attık... Artık neden yüzümüz gülmüyor, neden eskisi gibi türkü söylemez olduk?” (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 114).

Romanda sosyalist heyecanın kayboluşu ile türkülerin form değiştirmesi arasında ilişki kurulur. Önceden kamyonların üzerinde coşkulu biçimde söylenen türkülerin yerini devlet okullarında asık suratlı öğrencilerin koro hâlinde ilahi formunda söyledikleri ruhsuz bir müzik almıştır (Aytmatov,

Elveda Gülsarı 114). Buradaki okul eleştirisi de dikkat çekicidir. Kültür devriminin odağı olan okullar, Aytmatov tarafından ilk olarak *Elveda Gülsarı*'da eleştiri konusu edinmiştir. *Gün Olur Asra Bedel*'de okullar, mankurtlaştırma aygıtı olarak daha sert bir eleştirinin konusu olacaktır.

1950 yılından itibaren kolhozlar merkezileştirilerek yapısal değişikliğe uğrar. Merkezde yapılan planlama süreçlerinde her şey hesaplanıp, her kolhozda ne kadar üretim artışı gerçekleşeceği belirlenmektedir. Parti bürokratlarının mevkilerini kaybetmemek için kendi sorumluluk alanlarındaki plan hedeflerini sıkı takip etmeleri ve bir sorun yaşandığında ise sorumluları tespit edip cezalandırmaları gerekmektedir (Boobbyer 29). Kolhoz Başkanı Çora'nın da Tanabay'dan ölen atların hesabını sorması gerekir. Başkanın yüzünde üstlerinden gördüğü sert, soğuk ve otoriter bir bakış vardır. Bu, emekçileri kolaylıkla "halk düşmanı" olarak suçlama iması içeren bir bakıştır. Devrimci Tanabay, bu bakışı sindiremez: "Bana niye öyle bakıyorsun! Karşında bir faşist mi var!" (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 29-30).

Tanabay, Kolhoz toplantılarına katıldığında, yöneticilere ısrarla sorular sorar: "İşler niye kötü gidiyor, ne zaman düzelecek, güzel günler ne zaman gelecek? Halk daha ne kadar sıkıntı çekecek?". Yöneticiler, her soruya, içinde birçok zorunluluk barındıran cevaplar bulur:

Havalar kurak gitmiş, pek az ürün almışlardı. Kolhoz devlete, paylarına düşenden daha fazla tahıl, daha fazla hayvan vermek zorunda kalmıştı. Kolhozun tembellikle suçlanmaması için komşu kolhozların eksikliğini kapatmak zorunda kalmışlardı. (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 45)

Devlet, kolhozların güçlü ve bağımsız bir ekonomik faktöre dönüşmemesi için, bir dizi önlemler almıştır. Her kolhoz üretiminin önemli bir kısmını devlete verir. Hükümetin ve Partinin propaganda aygıtları belirlenen miktardan artakalan ürünleri de düşük fiyatla sovhozlara satmaya teşvik eder (Vucinich 23). Artan ürün kolhozun ihtiyacını karşılamadığında ise devlete verdiği ürünü üç-dört kat fazla fiyat ödeyerek geri alabilir (Cliff 74). Kolhozlar, Parti organı ve çeşitli hükümet organizasyonları aracılığıyla denetlenir. Örneğin esas görevi kolhozlara makine ve teknoloji desteği vermek olan Makineli Traktör İstasyonları, aynı zamanda bir kontrol mekanizması olarak işlev görmüştür (Guins 131).

Kolhozda işlerin kötüye gitmesinin önemli göstergelerinden biri, yıllardır üyelerin seçtiği başkan (Çora) tarafından yönetilen kolhozun, merkezden atanan yeni başkan tarafından yönetilmeye başlanmasıdır. Özyönetimden merkezî yönetime geçmekle planlamanın getirdiği olumsuzluklar ikiye katlanır. Tanabay kolhoz başkanlığından alınan Çora'nın değerini şimdi daha iyi anlayacaktır. O, sorunları çözemesi de ulaşılabilir biridir. Emekçilerden bir şey istediğinde, bunu buyrukla değil, onları ikna ederek yapar. Kolhoz emekçileri ile merkezî yönetim arasında köprü olmuştur (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 48-9). Çora kolhoz başkanlığından ayrılınca kolhoz çalışanları, merkezî yönetimin soğuk nefesini enselerinde hisseder. Artık her yerde “büyüme”, “ilerleme”, “üretimin modernizasyonu”, “rekabet” kavramlarıyla süslenmiş nutuklar atılmaktadır.

Tanabay'ın kendisi de Devrimin ilk yıllarında büyük vaatlerde bulunanlar arasında yer almıştı. Onlar “boztorgayların koyunların üzerine yumurtlayacakları o mutlu barış çağı” vaadiyle, insanları kolhoza çağırılmışlardı (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 109). Canla başla çalışmalarına rağmen bazı işler Devrim öncesinden de kötüye gitmiştir. Tanabay eskimiş keçe çadırına yama üzerine yama vurarak yaşıyordu. Kolhozdan yeni bir keçe çadır istemiş ve eski zanaatçıların birer birer kaybolduğu cevabını almıştır. Sovyet sanayileşmesi büyük sosyal dönüşümler yaratıyor, kolektifleştirme geleneksel yaşam tarzını yok ediyordu (Kenez 93). Çaresi yok, Tanabay keçeyi kendisi yapacaktı. Keçe için kolhozdan yün istediğinde kolhoz mekanizmasının yerel dinamiklere göre değil ulusal, hatta küresel pazarın dinamiklerine göre işlediğini; yapağının kıt bulunan değerli bir ihraç malı olduğunu öğrenir (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 97). Merkezî bürokrasi tarafından yönetilen (Koelle 145) ve emekçilerin, ihtiyaçlarını yok sayan kolhoz, artık onların olmaktan çıkmış “dışarıdan gelenler” veya “hiç gelmeyen dışarıdakiler” tarafından yönetilmektedir (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 110).

Sovyetler Birliği, zaman içinde insan unsuruna yabancılaşan, insan iradesini devlet bürokrasisinin dişlileri arasında öğüten büyük bir yönetim makinasına dönüşmüştür (Korkmaz 130). Yozlaşan idare mekanizması, insanların emeklerini sömürdüğü gibi, değerlerini ve ülküsünü de sömürmeye başlamıştır. Nerede zor bir iş, başkalarınca beğenilmeyen bir iş varsa Tanabay gibi idealist, dürüst ve çalışkan insanların üzerine kalır. Tanabay, yıldı ba-

kıcılığından koyun çobanlığına geçişini Parti İlçe Teşkilatında düzenlenen toplantıda büyük sözler söyleyerek deklere eder. Vatan adına, Parti adına ant içerek, koyunculuk işinde mucizeler yaratacağı vaadinde bulunur. Kürsüde söyledikleri, ona toplantı öncesinde kolhoz başkanının dikte ettiği şeylerdir: “Ben bir komünistim’, dersin, bir komünist olarak geri kalmış koyunculuk işinde çalışmaya karar verdiğini söylersin”. Tanabay, kürsüden iner inmez dönüşü olmayan bir yola girdiğini anlar. Can dostu Çora, onun başına büyük bir dert salmıştır. Çora, koyunculuk işi yolunda gitmediğinde bütün sorumluluğu üstleneceği vaadinde bulursa da, Tanabay bu vaadin kuru bir sözden öte bir anlamının olmadığını bilir. Koşullar Çora’yı da değiştirmiştir (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 120-1, 132).

Tanabay sürüyü kuzulama bölgesine götürdüğünde, ahırın gübre ve kar yığınlarıyla dolu olduğunu; çatıların çökük, duvarların yıkık olduğunu; yem ve kuruluğun temin edilmediğini görür. Kuzulama başladığında tablo daha da kararmaya başlar: “Koyunlar zayıf olduğu için sütleri yetmiyor, aç kalan kuzuların acı acı melemeleri kulakları dolduruyordu”. Bu tablodaki her bir detay Tanabay’ı cinnetin eşiğine getirmeye yeter. “Koyunlar birbirlerinin yünlerini yiyor, yoluyorlardı. Demek açlıktan ölmek üzereydiler ...” (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 136-7, 144, 149). Tanabay’ın gördüğü sosyalizm rüyası hiç de böyle değildi. O düşününce, bu tablonun sorumluluğunu işlerine önem vermeyen kolhoz yöneticilerine, bazen de kolhoz yönetiminin yabancılaşmasına bağlıyordu. Peki, onun hiç mi suçu yoktu? O bazen de kendini ve bir ideali paylaştığı arkadaşlarını suçlar: “Suç sende elbet, senin gibi konuşanda: Ooo, biz her şeyi biliyoruz, işler yolunda! Çok ilerleyeceğiz, ilerde olanlara yetişecek, onları geride bırakacağız!” (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 116-7).

Tabiat gülünce insan da güler ya da bunun tersi, insan mutlu olunca tabiat güzel görünür. Aytmatov, bireylerin psikolojileri ve toplumsal ilişkilerin atmosferi ile doğa tasvirleri arasında bazen paralellikler bazen de tezatlıklar kurar. *Elveda Gülsarı* negatif paralelliklerin kurulduğu bir eserdir: “Ulu dağlar sisli, puslu... Tepeler, güneş görmüyor ve öfkeli, soğuk bakışlarla gökyüzüne uzanıyorlar... Bahar gelmiş mi, gelmemiş mi belli değil... Her yer balçık” (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 162).

Felaket böyle bir günde gelmiştir. İlçe Parti Müfettişi Segizbayev, yanına Çora’yı alarak Tanabay’ın koyun sürüsünü teftişe gider. Daha önce başka

sürüleri de görmüş olan Segizbayev keyiflidir. O, kaostan beslenenlerdendir. Kolhozlarda işlerin kötüye gitmesi, kendisinin İlçe Parti Teşkilatı Başkanı olması için bir fırsat doğurmuştur (Koelle 144). Segizbayev, selam vermeden öfkesini Tanabay'ın üzerine boşaltır. Ölü hayvan yığınına gösterip, “rezalet bu!” diye bağırıp çağırmaya başlar. Tanabay'a ideolojik sorumluluklarını hatırlatır: “Ne oluyor yoldaş?.. Sen komünist bir çoban olduğun hâlde kuzular neden ölüyor?” Tanabay'ın soruya verdiği cevap ironiktir: “Herhalde kuzular benim komünist olduğumu bilmiyorlar” (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 167).

Segizbayev, “Planı baltalayan, malların kırılmasına sebep olan” sorumluyu bulup, hükmünü verir: “Kolhoz malına isteyerek zarar veren bir halk düşmanısın! Senin gibilerinin Partide işi yok! Senin yerin hapislane! Sosyalistlik yarışında önümüze engel çıkarıyorsun, bizi geri bırakmaya çalışıyorsun!”. Bu karşılaşma, Tanabay'ın yaşadığı mahşerin birinci perdesini oluşturur. İkinci perdede Segizbayev'in şikâyeti üzerine Tanabay, Parti İlçe Teşkilatı komitesinde savunmaya çağrılacak ve orada ömrünü adadığı Partiden ihraç edilecektir (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 168-172). “Yoldaş” sıfatıyla savunması istenen Tanabay, salondan “halk düşmanı” olarak çıkacaktır.

Kolhozun, Partinin, sosyalizmin ve Sovyet sisteminin savunusunu yapan Segizbayev'in iddiaları çok serttir:

Bana “Deri ceketli yeni efendi” dedi. “Deri ceketli” sözünü bir yana bırakalım, “yeni efendi” demek de ne oluyor! Tanabay'a göre ben, bir Sovyet vatandaşı ve partinin temsilcisi olan ben, “Yeni efendi” imişim. Yani halkı ezen bir ağa!.. Bizim yönetim düzenimizden, kolhozdan nefret ediyor. Sosyalist rekabetten nefret ediyor. Bizim sosyal düzenimizin hepsinden nefret ediyor. (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 176-7)

Tanabay hakkındaki hükmün önceden verilmiş olduğunu anlar. Kolhozlaştırma yıllarında kardeşi Kulıbay'ın sürgüne giderken çaresizlik içinde söylediklerini hatırlar. “Beni kulak grubuna, ağa grubuna sokmanız neden? Sen hiç Allah'tan korkmaz mısınız Tanabay?” (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 155). Dahası söylenenlere göre, Kulıbay kardeşini “Allah ondurmasın” diyerek kargışlamıştı. Şimdi, o çaresiz durumdadır. Kulıbay çalışmasının sonunda kulak, halk düşmanı ilân edilmiş toplumdaki uzaklaştırılıp çalışma kamplarına gönderilmişti. Tanabay da nihayet, Sovyet planlamacılığının, kolhoz işletmelerinin, Komünist Parti'nin ve sosyalizmin başarılı olmasını engelle-

meye çalışan sabotajcı bir halk düşmanı olarak yargılanmıştır (Koelle 144). Tanabay suçsuz olduğunu bildiği kadar, burada suçsuzluğunu ispatlayabilecek bir ortam olmadığını da bilmektedir. Hayatta hiç olmadığı kadar kendini çaresiz ve yalnız hisseder. Bir zamanlar yaşlı kadınlar, Tanrı'ya inanmadığı için Tanabay'a 'kâfir!' diyerek beddua ederlerdi. Şimdi o kimsesizlerin sahibini, Tanrı'yı hatırlamıştır: “Ey Tanrım! Baş dayanağım olan armanım (ülküm) ne oldu? Ölesiye-bitesiye çalışmamın sonunda, ola ola 'halk düşmanı' mı olacaktım?” (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 176).

Tanabay'ın aleyhine oy kullananların ortak özelliği, görevlerine merkezden atanmış olmalarıdır. Bunlar deri ceket giyen, ağızları votka kokan “yeni efendiler”dir. Komünizmin “komün”ü kaybolup, yerini otoriter devlet almıştır. Parti komitesinde onu tek bir kişi savunmuştur. Komsomol üyesi Kerimbekov, Segizbayev'in Tanabay'ı hakaret ederek kışkırttığını iddia ederek, kınama cezası vermekle yetinilmesini önermiştir. Ayrıca kolhoza çok emeği geçen bu “yaşlı ve tecrübeli Komünist çoban”a hakaret ettiği için Segizbayev'e de kınama cezası verilmesini ister. Konuşması hem duygusal hem de bir komsomol üyesinin yetkilerini aşma olarak değerlendirip, genç yoldaş susturulur (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 175-6, 172). Demek, Sosyalist Devrim'in gençlerin omuzlarında yükseldiği süreç tamamlanmış, gençlerin enerjileri ve eleştirilerine ihtiyaç kalmamıştır. Şimdi, idealist gençlik yerine, itaat eden bir gençlik istenmektedir.

O gün Tanabay sadece Partiden atılmamış, Çora ile olan dostluğunu da kaybetmiştir. Çora meselenin İlçe Parti Komitesinden önce kolhoz kurulunda görüşülmesini istemiş ve Kerimbekov gibi o da azarlanarak susturulmuştur. Tanabay ona güvenerek koyun çobanlığını kabul etmişti. O ise bildiği şeyleri söylemekten korkan, ihtiyatlı biri olmuştu. “Halk düşmanı”, Parti üyelik kartını ilçe başkanının masasına bırakırken, masanın soğukluğunu hissedip ürperir (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 121, 181, 183). Bu bürokrasinin, yabancılaşmanın ve ölümün soğukluğudur. Tanabay başına başka bir kötülük gelmeden şehirden ayrılmak ve kendini bir an önce dağlara atmak istemiştir. Çora eski birer dost olarak, birer Komünist olarak konuşmak isteyince Tanabay, yeni gerçekleri ona hatırlatır: “Ben senin dostun değilim, bilmek istiyorsan, komünist de değilim artık. Hiç değilim! Sen de uzun süredir komünist olmaktan çıktın. Sadece kendini öyle gösteriyorsun...” (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 183-5).

Çora'nın yüreğine bıçak gibi saplanan bu sözler, kalbini sıkıştırır. Köye vardığında hasta hâliyle kolhoz kurulunu toplantıya çağırır. Halkına her şeyi açık açık anlatmak ister. Tanabay'ın nasıl haksız yere Partiden atıldığını, onun aleyhinde kurulan oyunları ve kolhozda işlerin neden yolunda gitmediğini anlatacaktır (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 183-5). Çora'nın kolhoz Sosyalizmini ve Tanabay'la olan dostluğunu kurtarmak için son çırpınışıdır bu.

Tanabay ise o geceyi koyunların yanında geçirir. Yaşamak, çalışmak, yolunda gitmeyen işler için kaygılanmak artık anlamsızdır. Tüm dünyayı unutmak, ölmek ister. Kâbus dolu gece bitip gün başladığında hiçbir şey olmamış gibi çalışmaya devam eder. "Karısına, kızlarına ve yardımcılara daha yumuşak davranmak" gibi güzel bir düşünce vardır kafasında (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 191). Bu, Savaş'tan dönerken geleceğe ilişkin sahip olduğu hayallerle örtüşen bir düşüncedir.

Elveda Gülsarı romanı, Sovyet Devrimi'nin kolhozlaştırma, planlama, merkezileştirme gibi süreçlerle yabancılaşarak emekçilere zulüm eden totaliter bir bürokratik mekanizmaya dönüşünü konu eder (Ükübayeva 45). Roman'da kolhoz yönetiminin ve Partinin emekçilere yabancılaşması, Stalin dönemine özgü bir durum olarak sunulur. Kruşçev döneminde durum değişecek, kolhoz halkı kendi içlerinden çıkan, bölgeyi ve kendilerini tanıyan Kerimbekov gibi genç Kırgızlar tarafından yönetilecektir. Aytmatov, Kerimbekov karakteri ile okuyucuya geleceğe umutla bakma imkânı verir (Paton 502). Ne var ki son dönem olumlu gelişmeler, Tanabay'ın kırgınlıklarını tamir etmeye yetmez. Parti İlçe Başkanı olan Kerimbekov, yaşlı yoldaşın ayağına kadar gidip onu onurlandırmış ve yeniden Parti üyesi olmaya davet etmiştir. Tanabay bu davete olumlu cevap veremez. Roman Tanabay'ın Partiye yeniden dönüş yapma konusunda kafa karışıklığıyla sona erer. Tanabay'ın sosyalizm ülküsü kırılmaşırken bir başka ülkeye alan açılır (Aytmatov, *Elveda Gülsarı* 217, 223). Bu, aile, dostluk, arkadaşlık, komşuluk biçiminde gurup olma, topluluk olma, birlikte olma ülküsüdür.

Eserin sembolik okumasını yapanlara göre, Roman'da Gülsarı'nın ölümü, Sosyalizmin ölümünü imgeler. Asanaliyev (77-9)'e göre başlangıçta eserde güçlü olan bu mesaj, yayın editörünün tavsiyeleriyle yumuşatılmış ve gölgelenmiştir. İbraimov (88)'a göre ise bu eserdeki eleştiriler, ideolojik tutumların yerine ahlaki ve manevi değerlerin önemine vurgu yapmaktadır. Romanın kahramanı Tanabay ve yazar Aytmatov sosyalizme dair ilkesel bir

reddiye ortaya koymamıştır. O hâlde onların kırgınlıkları ve eleştirileri, sosyalist ideallere değil bu ideallerin dile getiriliş ve uygulanış biçimine yöneliktir.

Emek ilişkileri ve emekçinin durumu *Elveda Gülsarı*'da şöyledir:

- Devrimin başlangıcından savaş yıllarına kadar görelî bir iyileşme yaşanmıştır. Ancak devrimci gençlerin aşırı coşkuları, toplumsal sağduyuyu azalttığı için, Kulıbay gibi bazı emekçiler bu dönemde zulüm görmüştür. Devrimcilerle aynı coşkuyu paylaşmayanlar, “kulak”, “halk düşmanı” olarak adlandırıp öteki kategorisine yerleştirilmiştir.
- Devrimciler, çalışmayı bir yaşam biçimi değil, ideolojik ödev olarak gördükleri için, sıkı çalışmışlar, ancak çalışmaktan neşe duymamışlardır.
- Emekçiler, üretim bilgi ve becerisini artırarak topluma belli bir işte ileri katkılar sunmak yerine, ne olsa yaparım tarzı çalışmıştır.
- Emeğe saygı ve vefa, toplumdan değil Partiden beklenmiştir. Partinin bu alandaki tutumunda ise dönemseller zıtlıklar olmuştur.
- Teknolojik ürünler devrimcilerde bir heyecan yaratmıştır. Ancak bu heyecan, teknolojik araçların üretime katkısını görmekten ziyade, kolhozun envanterine bir yenilik girmiş olmasından (kolektif mülkiyet duygusundan) kaynaklanmıştır.
- Devrimcilerin aralarındaki sosyal uyum zamanla zayıflar.
- Devrimciler, varlıklı insanların mallarını kolektif mülkiyete geçirmekle yetinmişlerdir. Bu mülklerin daha verimli, başarılı, kişilerin mutluluğunu artıracak yönde kullanımına ilişkin pozitif pratikler üretilememişlerdir.
- Devrimciler, iyi yaşamın geldiğine değil, yakında geleceğine inanmışlardır.
- Gündelik yaşamda türküler kaybolup, yerini kolhoz ve Parti programlarındaki marşlara bırakmıştır. Bir süre sonra bunlar da yerini okullarda kilise korularının söylediği ilahileri anımsatan monoton şarkılara bırakacaktır.
- Başlangıçta kolektif coşkusu güçlü olanlar yükselirken, daha sonra Partiye sadakat esas alınmıştır. Her iki durumda da liyakatten bahsetmek mümkün değildir.

- Devrimciler ve kolhoz çalışanları arasındaki dayanışma ve bağlılığın ifadesi olan “emek kardeşliği”, neredeyse hiç yoktur.
- Çalışmada huzur bulma ve meydana getirilen ürünün sevinci yoktur.
- “Tarihsel başarı” ve “ilerleme” gibi tam olarak ulaşılmaması mümkün olmayan hedeflerle, emekçilerin yoksullukları meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Köyü dönüştürmek yerine dünyayı dönüştürmek hedeflenmiştir.
- Emek dostu sistemin gereklilikleri olan iş güvenliği, iş güvencesi, işçi sağlığı, emekçi hakları, emek temsili gibi uygulamalar yoktur.
- Kurallarını çalışanların belirlediği ve onların refahına katkı sağlayacak oyunlaştırılmış hoş rekabet yerine, merkezin belirlediği kotaları karşılamak için çalışılmakta ve merkezin takdirini kazanmak için rekabet edilmektedir.

Sonuç

Aşım ve *Devam Ediyoruz* hikâyeleri 1917-1950 yıllarını, *Elveda Gülsarı* romanı ise 1917-1960 yıllarını konu edinir. Hikâyelerde olumlu olarak betimlenen Sovyet Dönemi'nde emek olgusu, *Elveda Gülsarı*'da olumsuz olarak betimlenir. Bu değişimin üç nedeni bulunduğu söylenebilir.

Birincisi ellili yıllarda kolhoz işletmelerine ve yerel Parti teşkilatlarına yöneticilerin merkezden atanmasıdır. Bu, kolхозlarda özyönetimin kaybolması ve üreticinin özne olmaktan çıkması demektir. Tanabay'ın kaderi ve geleceğe bakışı, 1950 yılında dışarıdan atanan yeni kolhoz başkanının bir buyrukla Gülsarı'yı binek atı olarak almasıyla kararır. Ellili yıllardan önce başlamış olan planlama uygulaması, baskı ve yabancılaşmanın göstergesidir. Ancak yerel yöneticiler, kolhoz çalışanları ile merkezî yönetim arasında kanaat önderliği ve aracılık işlevi görüp baskıları azaltmış ve üreticilerin düşüncelerini üst kademelerdeki bürokratlara anlatma imkânı bulmuştur.

İkinci neden Aytmatov'un *Aşım* ve *Devam Ediyoruz* hikâyelerini yazdığı sırada iktidarda olan Stalin'in 1953'te ölmesidir. Kruşçev 1956 yılında 20. Parti Kongresi'nde Stalin kültürünü sert biçimde eleştirmiş ve Stalincilikten arınma kampanyası başlatmıştır. Stalin döneminin Sovyet tarihinde paranteze alınması, Aytmatov'un sistem eleştirisini kamusalallaştırmasını kolaylaştırmıştır.

Reel sosyalizme yönelik eleştirinin üçüncü *nedeni* ise, 1963'te *Toprak Ana* hikâyesiyle aldığı Lenin Ödülü'nün yazarı daha özgür, güçlü ve güvenli kılınmış olmasıdır. 1937 yılında tutuklanarak öldürülen sözde “halk düşmanı” Törökul'un oğlu olan Aytmatov'un, Kırgız halkının Devrim tarihine ilişkin kendine sakladığı sözlerini geliştiren edebi sembolizm becerisi sayesinde *Elveda Gülsarı* yla kamusallaştırma dönemi başlamaktadır.

Elveda Gülsarı, insanî ve yüce idealleri olan Devrimci emekçiler kuşağının, idealleri kurumsal tekeline alan Parti ve devlet bürokrasisi tarafından örselelenmesinin ve sömürülmesinin ve toplum dışına çıkarılmasının hikâyesidir. Burada Sovyet Devrimi'nin kolhozlaştırma, planlama, merkezileştirme gibi süreçlerle emekçilere zulüm eden bir totaliter bürokratik mekanizmaya dönüşü eleştirilir. “Planlama” söylemi, ilişkileri nesnelleştirerek, ekonominin totaliter ve bürokratik tarzda yönetilmesini maskeleymiştir. Tarihsel görevi, emeğin verimliliğini artırmak olan Sovyet bürokrasisinin, verimliliğin emekçilerin yaşam koşulları ve yaşam kalitesi ile doğrudan ilişkisini kavramamış olması ve baskıyla çalıştırma gibi feodal döneme ait yöntemlere başvurması, reel sosyalizmin tarihsel çelişkisidir.

Tanabay, son yıllarda reel sosyalizmdeki bazı olumlu uygulamalara tanık olur. Kolhozun yönetimi yine yerel kişilerin eline geçmiştir. Emekçilerle olumlu ilişkiler geliştirilmiş ve göreceli bir refah artışı sağlanmıştır. Onun Partiye davet edilmesi güzel bir vefa örneğidir. Ancak yine de Tanabay kararsızdır. Onun kararsızlığını içeriden yapılmış bir eleştiri olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Aytmatov, evin hoşnutsuz evladıdır.

Aytmatov, çalışma hayatı ve emek ilişkilerine dair eleştirel betimlemesini üçüncü döneme ait *Beyaz Gemi*, *Gün Olur Asra Bedel*, *Dişi Kurdun Rüya-ları* romanlarında da devam ettirir. O, olmaması gerekenin betimlemesini yaparken, aynı zamanla bilgeliliğini eserlerine yansıtarak olması gereken hakkındaki düşüncelerini de okuyucusuyla paylaşır. Bu üç romanda insan felsefesi, toplum felsefesi, ahlak felsefesi alanlarına ilişkin fragmanlar aracılığıyla okuyucusunu harekete geçirip, kendi hayatı üzerine düşünmeye davet eder. Okuyucusuna yaşama sevinci ve sorumluluğu kazandırmaya çalışan Aytmatov'a göre, okuma eylemi ciddi bir iştir. Bu iş, edebi eserin farklı sayfalarına yerleştirilmiş felsefi fragmanları bir araya getirmeyi gerektirir. Bazen de okuyucunun, yazarı kendi ufkunun ötesine taşıması gerekir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında yazarın herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Asanaliyev, Keneşbek. "Cengiz Aytmatov'un Edebiyat Adamlığı Devri." Çev. Ayhan Çelikbay, *Cengiz Aytmatov: Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2004, ss. 61-82.
- Aytmatov, Cengiz. "Aşım." Çev. İbrahim Şahin, *Cengiz Aytmatov: Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2004, ss. 23-32.
- Aytmatov, Cengiz. "Devam Ediyoruz." Çev. Doğan Gürpınar, *Cengiz Aytmatov: Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2004, ss. 13-21.
- Aytmatov, Cengiz. *Elveda Gülsarı*. Çev. Refik Özdek, Ötüken Yayınları, 2019.
- Aytmatov, Cengiz. *İlk Öğretmenim*. Çev. Mehmet Özgül, Ketebe Yayınları, 2021.
- Boobbyer, Philip. *The Stalin Era*. Roudledge Publication, 2000.
- Buyar, Cengiz. "Kırgız Tarihi: Başlangıcından 1991 Yılına Kadar." Ed. Cengiz Buyar, *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi Siyaset*. BYR Publishing House, 2017, ss. 47-88.
- Chapple, Richard. "Chingiz Aitmatov's 'The Place of the Skull': A Soviet Writer's Excursion into Theology." *New Zealand Slavonic Journal*, 1992, ss. 105-115.
- Cliff, Tony. *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*. Çev. Ali Saffet ve Tarık Kaya, Metis Yayınları, 1990.
- Doraiswamy, Rashmi. *The Post-Soviet Pondition: Chingiz Aitmatov in the '90*, Aakar Books, 2005.
- Figes, Orlando. *Karanlıkta Fısıldaşanlar: Stalin Rusya'sında Özel Yaşam*. Çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Figes, Orlando and Boris Kolonitskii. *Interpreting the Russian Revolution the Language and Symbols of 1917*. Yale University, 1999.
- Guins, George C. *Soviet Law and Soviet Society*. Springer Publishing, 1954.
- Hobsbawm, Eric. *Kısa 20. Yüzyıl*. Çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yayınları, 1996.
- İbraimov, Osmonakun. *Devrinin Büyük Yazarı: Cengiz Aytmatov*. Çev. Muhittin Gümüş, Bengü Yayınları, 2018.
- Kenez, Peter. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*. Cambridge University, 2006.
- Koelle, Peter Brampton. "Chingiz Aitmatov: A Reflection on Soviet Rule Through Memory." *Russian Language Journal*, vol. 54, no. 177/179, 2000, ss. 139-15.

- Korkmaz, Ramazan. *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Kesit Yayınları, 2016.
- Kucherov, Samuel. "The Future of the Soviet Collective Farm." *The American Slavic and East European Review*, vol. 19, no. 2, 1960, ss. 180-201.
- Mozur, Joseph P. "Chingiz Aitmatov: Transforming The Esthetics Of Socialist Realism." *World Literature Today*, vol. 56, no. 3, 1982, ss. 435-439.
- Paton, Steward. "Chingiz Aitmatov's First Novel: A New Departure?" *The Slavonic and East European Review*, vol. 62, no. 4, 1984, ss. 496-510.
- Ploskonka, Kasia. "Mankurtism Monuments and Marketing: Identity and Power in Post-Soviet Contemporary Art of Central Asia." *The SOAS Journal of Postgraduate Research*, no. 9, 2015, ss. 47-64.
- Şolohov, Mihail. *Uyandırılmış Toprak-I*. Çev. Leyla Soykut, Sosyal Yayınlar, 1963.
- Ükübayeva, Layli. *Cengiz Aytmatov*. Turar Yayınları, 2018.
- Vucinich, Alexander. "The Kolkhoz: Its Social Structure and Development." *The American Slavic and East European Review*, vol. 8, no. 1, 1949, ss. 10-24.

Soviet Work Life and Labor Relations in Aitmatov's Works*

Cevat Özyurt**

Abstract

The main purpose of this article is to understand the historical breaks and changes in Chingiz Aitmatov's views on Soviet working life and labor relations. His works on working life and labor relations will be analyzed by dividing them into two periods. His first works were written on the assumption that the promises of the Socialist Revolution for a new life were realized. Workers live a happy and prosperous life in harmony with the system and their environment. The problems of exploitation, stratification and social conflict have been resolved and the ontological security of the workers has been ensured. This view changes, acquiring a critical character in "*Goodbye Gulsari*" which belongs to the novels of the second period. The work questions the contradictions between the socialist worker and the socialist state; by demystifying the official discourses, it clarifies how the products and relations of collective farm workers are alienated from them in the planning and centralization processes. The detailed analysis of the novels "The White Ship", "The Day Lasts More Than a Hundred Years" and "The Place of the Skull", in which the author's critical approach to working life and labor relations, written during the Soviet period, remains in the background of cultural, moral and ecological criticism, has been excluded from the scope of this study in order not to force the format of the article.

Keyword

Chingiz Aitmatov, Kolkhoz, Soviet Society, Labor Sociology, "*Goodbye Gulsari*".

* Date of Arrival: 20 April 2022 – Date of Acceptance: 01 December 2022

You can refer to this article as follows:

Özyurt, Cevat. "Aitmatov'un Eserlerinde Sovyet Çalışma Hayatı ve Emekçi İlişkileri." *bilig*, no. 106, 2023, pp. 145-172.

** Prof. Dr., Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Letters, Department of Sociology – Bishkek/Kyrgyzstan; Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology – Ankara/Türkiye

ORCID: 0000-0002-1818-6312

ozyurtcevat@gmail.com

Советская трудовая жизнь и трудовые отношения в произведениях Айтматова*

Джеват Озйурт**

Аннотация

Основная цель данной статьи – понять исторические переломы и изменения во взглядах Чингиза Айтматова на советскую трудовую жизнь и трудовые отношения. Его произведения о трудовой жизни и трудовых отношениях будут проанализированы путем разделения их на два периода. Первые произведения были написаны с предположением, что обещания социалистической революции о новой жизни реализовались: рабочие живут счастливой, процветающей жизнью в гармонии с системой и окружающей средой. Решены проблемы эксплуатации, расслоения и социального конфликта, обеспечена онтологическая безопасность рабочих. Этот взгляд меняется и приобретает критический характер во втором периоде творчества, в повести «Прощай, Гульсары!». Произведение обращает внимание на противоречия между социалистическим рабочим и социалистическим государством; демистифицируя официальные дискурсы, произведение проясняет, как продукты и отношения колхозников отчуждаются от них в процессах планирования и централизации. Чтобы не выходить за формат статьи, за рамками исследования остался подробный анализ романов «Белый пароход», «И дольше века длится день» и «Плаха», в которых критический подход автора к трудовой жизни и трудовым отношениям, написанный в период Советского Союза, остается на фоне культурной, моральной и экологической критики.

Ключевые слова

Чингиз Айтматов, колхоз, советское общество, социология труда, «Прощай, Гульсары!»

* Поступило в редакцию: 20 апреля 2022 г. – Принято в номер: 01 января 2022 г.

Ссылка на статью:

Özyurt, Cevat. “Aytmatov’un Eserlerinde Sovyet Çalışma Hayatı ve Emekçi İlişkileri.” *bilig*, no. 106, 2023, ss. 145-172.

** Проф., д-р, Кыргызско-Турецкий университет «Манас», гуманитарный факультет, кафедра социологии – Бишкек / Кыргызстан; Университет Йылдырым Беязыт, Анкара, факультет гуманитарных и социальных наук, кафедра социологии – Анкара / Турция
ORCID: 0000-0002-1818-6312
ozyurtcevat@gmail.com